

ТАФАККУР ВА ТАЛҚИН

*(Магистратура талабалари ва ёш олимларнинг
илмий мақолалар тўплами)*

**“Халқ билан мулоқот ва инсон
манфаатлари” йилига бағишланади**

Бухоро - 2017

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**“ХАЛҚ БИЛАН МУЛОҚОТ ВА ИНСОН
МАНФААТЛАРИ” ЙИЛИГА БАҒИШLANADI**

ТАФАККУР ВА ТАЛҚИН

**(Магистратура талабалари ва ёш олимларнинг
илмий мақолалар тўплами)**

“Дурдона” нашриёти

Бухоро, 2017

quyidagilarni aytib o'tish mumkin: 1) itni osonlik bilan qo'lga o'rgatish mumkin, uning tabiatida moslashuvchanlik juda kuchli. Shunga ko'ra, it qo'lga o'rgatilgan eng dastlabki xonaki hayvon bo'lib, o'zbek xalqining turmush tarzida muhim o'rin tutadi; 2) it muntazam ravishda insonlarning ko'z o'ngida bo'lganligi, insonlar ularning kayfiyati, harakati va tabiatidan yaxshi xabardor ekanligi sabab itga xos xususiyatlar ko'chma ma'noda insonga ko'chirilgan. Shu va boshqa sabablarga ko'ra *it* so'zining majoziy ma'noda qo'llanishi ko'p kuzatiladi. O'zbek tilida *it* so'zi ijobiy va salbiy ko'chma ma'noda qo'llaniladi. It vafodorlik, sodiqlik timsoli sifatida o'zbek xalq maqollarida ko'p uchraydi. Shavkat Rahmon she'riyatida esa *it* metaforasi, asosan, salbiy ma'noda ifodalangan.

It — yovuz odamlar timsoli:

Kezdim armon to'la jom ko'tarib,
malaklar yig'ladi, itlar tishladi...

Ushbu she'riy parcha shoirning "Yorilgan harakat bayoni" she'ridan. Bu o'rinda *itlar* so'zi juda yovuz, *butun hayoti ig'vo va bo'hton qilishdan iborat kishilar* ko'chma ma'nosida qo'llanilgan. Izoh sifatida aytish mumkinki, "O'zbek tilining izohli lug'ati"da *it* so'zining *boshqalarga zulm o'tkazuvchi odam, malay* ko'chma ma'nosi izohlangan bo'lib, Shavkat Rahmon she'riyatidagi mazkur ko'chma ma'nosi qayd etilmagan. Vaholanki, o'zbek xalqi tilida *it* so'zining *yovuz, butun hayoti ig'vo va bo'hton qilishdan iborat kishi* ko'chma ma'nosida qo'llanilishi ko'p kuzatiladi.

Qushcha — ozod ruh timsoli:

Qushchalar, sayroqi qushchalar,
qafasda bo'g'ilib sayrashar.

Mazkur she'riy parcha shoirning "O'zgalar dardi..." she'ridan. Hajman katta bo'lmagan ushbu she'rda shoir insonlarni ruhan ozod bo'lishga chorlaydi. Shoir she'rda *qushcha* so'zi vositasida *ozod ruh* tushunchasini ifodalashga harakat qilgan. Shoir timsolni to'g'ri va o'rinli tanlagan deyishga to'liq asos bor. Sabab shuki, qush tabiatda erkin yashashga, uzoq-uzoqlarga va osmonga parvoz qilishga moslashgan. Izoh sifatida aytish mumkinki, "O'zbek tilining izohli lug'ati"da *qushcha* so'zining Shavkat Rahmon she'riyatidagi mazkur ko'chma ma'nosi qayd etilmagan. O'zbek xalqi tilida *qush* so'zi *erkin, ozod kishiga* nisbatan majoziy ma'noda qo'llaniladi.

Laylak — ezgulik timsoli:

Har yili in qurar laylaklar
minorning nuragan boshiga.

Mazkur she'riy parcha butun dunyoga mashhur Buxorodagi "Minorai kalon" nomli minoraga bag'ishlab yozilgan she'rdan. Ayonki, laylak obrazi o'zbek xalq ertaklarida ko'p uchraydi. Ularning aksariyatida laylak ijobiy xarakterda tasvirlangan. Laylakning tabiatan beozorligi va go'zalligi xalq tasavvurida ezgulik timsoli bo'lib, asosiy kontsept sifatida shakllangan. Shavkat

Шундай қилиб, хотин – қизлар спортини спорт машғулотларига тайёрлашга акмеологик ёндашиш машғулотларнинг мазмундорлигини, самарадорлигини янада кучайтириш, бўлажак спорт мураббийлари ва тренингларнинг касбий компитентлигини юксалтиришга катта имкониятлар яратади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. 2017-2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси. Халқ сўзи, 2017 йил, 7 январь.

2. Маъмуров Б.Б. Бўлажак ўқитувчиларда акмеологик ёндашув асосида таълим жараёнини лойиҳалаш кўникмаларини ривожлантириш тизими.- Т.: “Фан ва технология”, 2017 йил.

G. Sayidova-BuxDU magistranti

ZOOMORF METAFORALARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI (Shavkat Rahmon she'riyati misolida)

Bugungi kunda til va shaxs, til va madaniyat, til va tafakkur kabi masalalarni o'rganish tilshunoslik sohalari – psixolingvistika, lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, pragmatolingvistika kabi sohalarda chuqurlashib bormoqda. Tilga antropotsentrik yondashuv ushbu sohalarning eng so'nggi yutuqlarini o'zida mujassam etib, mustaqil paradigma sifatidagi maqomini tobora mustahkamlab bormoqda.

Lingvokulturologiyaga oid adabiyotlarda metaforalar tilning asosiy lingvomadaniy birliklari hisoblangan maqollar, iboralar, o'xshatishlar bilan bir qatarga qo'yiladi. Lingvokulturologiya hamda kognitiv tilshunoslik bo'yicha jiddiy tadqiqotlar olib borgan V.A.Maslovaning fikricha, metafora o'zida "... fundamental madaniy qadriyatlarni aks ettiradi, zero, u milliy-madaniy dunyoqarashga asoslangandir"[1, 91-b.].

O'zbek shoirlari tomonidan yaratilgan badiiy asarlarda qo'llangan metaforalarni kuzatish asosida shuni aytish mumkinki, ular muayyan ijodkorning individual nutqiy uslubiga xos jihatlarni ko'rsatishi bilan birga o'zbek millatiga mansub til sohiblarining badiiy tafakkuri, til birliklariga bo'lgan munosabatini ham namoyon etadi. O'zbek adabiy tilida qo'llanib kelgan ko'plab metaforalar lisoniy boyligimizga aylangan. Ma'lumki, til tashqi olamga ma'no orqali bog'lanadi. Til belgilari ortida turuvchi hodisalarni o'rganish inson kognitiv faoliyati va nutqiy faoliyat aloqasini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek xalqining tili va nutqida eng ko'p metaforizatsiya qilingan so'zlardan biri *it so'zidir*. Mazkur metafora shaxsning sub'ektiv munosabatini bildirishda eng faol ko'chim sifatida xalq tilida qo'llaniladi. Xarakterli tomoni shundaki, *it so'zi* o'zbek tilida etalon bo'lib kelgan metaforalar soni o'ndan ortiq bo'lib, ularning barchasi insonga nisbatan qo'llangan. Buning sabablari sifatida

Rahmon xalq tasvuridagi *laylak* obrazini she'rlari tilida tasvirlar ekan, uni *ezgulik, qut-baraka* ma'nolarida qo'llashga harakat qilgan. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da *laylak* so'zining mazkur ko'chrna ma'nosi qayd etilmagan. Shoirning ushbu she'rida qarg'a so'zi ham metaforik ma'noda qo'llanilgan.

Qarg'a — yovuzlik etaloni:

Minoraning boshiga bu yil ham,
xayriyat, qarg'alar qo'nmapti.

Ma'lumki, qarg'a qish oylarida o'zbeklar yashaydigan hududlarga uchib keladi. Qadimda qish odamlarga ko'p azob-uqubat, tashvish, ochlik olib kelganligi bois ular bu faslni uncha xush ko'rishmagan. Ularning mifologik dunyoqarashida qishni qarg'alar olib keladi, degan tasavvur ham bo'lganligiga shubha yo'q. Shunga ko'ra *qarg'a* ularning ongida *yovuzlik, yomonlik* timsoli bo'lib shakllangan. Bundan tashqari o'zbek xalqi hayotida ranglar ham muhim ahamiyatga egaligini aytib o'tish o'rinlidir. Qarg'aning rangi qora. Qora rang salbiy belgiga egalikni; aza, motam, ifloslik, xunuklik ramzini bildiradi. *Laylak* esa oq rangli qush. Oq rang *ezgulik, yaxshilik, to'g'rilik, tozalik, go'zallik* ramzi sifatida o'zbek xalq tasavvurida shakllangan.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Shavkat Rahmon she'riy asarlarida qo'llangan zoomorf metaforalar o'zbek xalqining ijtimoiy va madaniy hayotida juda muhim o'rin tutgan va kundalik turmushida muntazam munosabatda bo'lingan hayvon hamda parrandalar nomi bo'lib, ular majoziy ma'noda *ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik, to'g'rilik va egrilik, tozalik va ifloslik, go'zallik va xunuklik, erkinlik va tutqinlik* kabi tushunchalarni ifodalab kelgan. Alohida ta'kidlash o'rinliki, o'zbek tili bo'yicha yaratiladigan izohli lug'atlarda shoir tomonidan qo'llangan zoomorf metaforalarni qayd etish, ularning izohini keltirish maqsadga muvofiqdir. Chunki ular til va madaniyatimizning ajralmas tarkibiy qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Maslova V. Lingvokulturologiya: Ucheb. posobie. — M.: Akademiya, 2001. — 208 s.
2. Xudoyberganova D. Lingvokulturologiya terminlarining qisqacha izohli lug'ati. —T.: Turon zamin ziyo, 2015. —40 b.
3. Shavkat Rahmon. Saylanma. —T.: Sharq, 1997. —383 —b.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. I-II. —M.: Russkiy yazyk, 1981; T. I. 1981. —631 b. T. II. 1981. —715 b.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. I-V. —T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006-2008. T. I. 2006. —680 b. T. II. 2006. —672 b. T. III. 2007. —688 b. T. IV. 2008. —608 b. T. V. 2008. —592 b.

МУНДАРИЖА

	Сўз боши	3
Акратова Г.М., Арслонов Қ.П.	15-16 ёшдаги мактаб ўқувчилари ўртасида енгил атлетика спорт турига қизиқишни ошириш тамойиллари	5
Akramov I.I., Rasulov Z.	Dunyoning lisoniy manzarisini tasvirlashda iboralarning o'rni	8
Abdullayev H.H., SHomurodov T.R.	Chorvachilik va parandachilikga ixtisoslashgan fermer xo'jaliklarida biogaz ishlab chiqarish istiqbollari	12
Arabov U.H.	Qaror va farmoyishlar bazasini shakllantirishda axborot texnologiyalarining o'rni, f9 dasturi.	14
Axmedov A., G'afurov K.H.	Tehnologik jarayonlarni akt asosida boshqarishda dasturlar ishlab chiqish texnologiyasi	18
Bafayeva Z.KH., Artikova KH.T.	Physical and chemical properties of historically irrigated pasturable alluvial soils of the Bukhara oasis	23
Бафаева З.Х., Артикова Х.Т.	Экологическое состояние орошаемых почв Бухарского оазиса	26
Восиева Ш., Гадоева М.И.	Инглиз тилида отларнинг аффиксация усули билан ясалиши	31
Вохидова З.Н., Асадова С.С., Файзиллоева Н.Б., Рахмонов И.М.	Замонавий тикув машиналарида динамик зўриқишнинг салбий оқибатлари ва уларни бартараф этиш йўллари	35
G'afurov M.O. Ergashev S.	Tezligi rostlanadigan elektr yuritmalaridagi dinamik jarayonlarning "matlab" dasturidagi tahlili	38
Djafarova N.A.	Turizmdagi statistik hisob usullari dunyo mamlakatlari misolida	42
Джураева З.И., Багаева М.К.	Проблема положительного героя в рассказах редьярда киплинга о маугли	47
Djafarova M.Z.	Jismoniy madaniyat ta'limining testlash va	52

Олимов Б.Б.	Оценка качества гидрогелей окисленного крахмала и загущающих композиций на его основе	112
Ochilova M. Ergashov M.Y.	Ta'lim samaradorligini oshirishda modul texnologiyasining o'rni	117
Pulatova M.T., Baqoeva M.K.	Kristofer marloning ruhini iblisga sotgan qahramoni faust fojeasi	119
Ravshanov O'., Rizayev B.	Buxoro muzeyida saqlanayotgan rus samovarlari tarixidan	123
Ramazonov J.J.	Sotsial intellektni shakllantirishda amaliy psixologik usullardan foydalanishning o'ziga xos jihatlari	126
Rasulova N.N., Umarova N.B.	Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш амалиёти	129
Rasulova N.N.	Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning mintaqaviy xususiyatlari	133
Ruziyeva G.F.	Buxoro turizm sohasi rivoji tahlili, Buxoroda turistik erkin iqtisodiy hududlar yaratish zarurati va imkoniyatlari	138
Сайидова Г.	Авлоний шеърини асарларидаги айрим метафоралар таҳлили	141
Sayliyeva Z.R.	Navoiy ijodida xuroson va hirot tasviri	144
Сайфуллаев Ф.Қ. Хасанова Г.Дж.	Ўзбекистонда инвестиция сиёсати ва уни такомиллаштириш йўллари (Бухоро вилояти мисолида)	148
Сафаров Қ. Алимова Д.Д.	Ўзбекистонда ички туризмни ривожлантириш	152
Тожиева М.В. Хасанова Г. Дж.	Мамлакат экспорт салоҳиятини ривожлантиришни такомиллаштириш йўллари (Бухоро вилояти мисолида)	156
Фатиллоев С.З., Шодиев А.З.	Пластмасса ва полимер чиқиндиларини қайта ишлаш орқали электротехник ва қурулиш материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш	159
Хауруллаева Н. Ҳусупова Н.О'.	Хаууом "ruboiyot"ining ingliz tiliga tarjimalarida metaforik vositalarning qayta yaratilishi (e.fitzjerald va a.j.arberri)	161